

УДК 371,134

**Зоя Сирота,
Всеволод Сирота**

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛИ

У статті розглянуто сутність активізації пізнавально-творчої діяльності особистості в процесі навчання. Висвітлено поняття діяльність. Види діяльності: перетворювальна, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна, творча, навчально-творча. Обґрунтовано принцип синтезу навчально-творчої діяльності – генетичний та функціональний. Розкрито репродуктивно-наслідувальну активність, пошуково-виконавську та творчу. Визначено навчально-творчу діяльність як одну з форм вищої активності учнів.

Ключові слова: активізація, діяльність, пізнавально-творча діяльність.

На сучасному етапі розвитку суспільства, «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» орієнтує нас на оновлення змісту, форм і методів навчання в загальноосвітній школі, на формування у школярів системи знань у галузі мистецтва як засобу розуміння і пізнання ними світу.

У рамках Болонського процесу особливо актуальним постає питання щодо створення умов такої організації навчання, яка б оцінювалась результатами пізнавальної діяльності учнів. Відтак, з огляду на гуманістичну спрямованість сучасної освіти, творчо-пізнавальна діяльність є необхідною умовою формування творчої особистості учня.

Тому, на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти, надзвичайно гостро відчувається потреба в новому трактуванні цілей, які б дозволяли використовувати зміст навчальних дисциплін у формуванні творчої індивідуальності особистості, у створенні такого освітнього середовища, яке б забезпечувало стійку орієнтацію учнів на активність, пізнавальну самостійність і творчість у навчальній та виховній діяльності.

Актуальність і значущість окресленої проблеми визначили мету статті – визначити ступінь активізації пізнавально-творчої діяльності учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Аналіз наукової літератури свідчить проте, що у науковій літературі відсутнє єдине загальноприйняте визначення поняття «діяльність». Саме тому існує безліч його трактувань.

У психологічному словнику діяльність розглядається як динамічна система взаємодії суб'єкта з довкіллям. Філософсько-педагогічне поняття «діяльність» означає творчу зміну людьми дійсності, що їх оточує.

За Г. С. Костюком, діяльність – це найголовніша форма прояву активного відношення людини до навколишньої дійсності [3].

С. Л. Рубінштейн визначає діяльність як процес, через який реалізується те чи інше відношення людини до світу, що його оточує, інших людей, завдань, які ставить перед нею життя [5].

М. С. Каган трактує діяльність як спосіб існування людини. Поняття «діяльність», на його думку, охоплює біологічну життєдіяльність людини, її соціокультурну, специфічно людську діяльність [2].

Так, М. С. Каган пропонує таку класифікацію видів діяльності: перетворювальна, ціннісно-орієнтаційна та пізнавальна.

На його думку, перетворювальна діяльність охоплює всі форми людської діяльності, що ведуть до зміни, реальної або ідеальної, існуючої і до створення знову ж реального або ідеального, того, чого раніше не існувало.

Оцінна діяльність або ціннісно-орієнтаційна, як і пізнавальна, має духовний характер, але є специфічною формою відображення суб'єктом об'єкта. Вона дає не чисто об'єктивну, а об'єктивно-суб'єктивну інформацію, інформацію про цінності.

Специфікою пізнавальної діяльності є, по-перше, те, що активність суб'єкта не змінює предмет цієї діяльності, а, по-друге, те, що, крім дій, вона включає систему знань.

Л. С. Виготський заперечує думку про те, що творчість – доля тільки обраних людей, талантів і т. ін., що вона є тільки там, де створюються великі твори. Творчість там, стверджує він, «де людина уявляє, комбінує, змінює і створює що-небудь нове, якою б крихіткою не здавалося це нове...» [1, с. 8].

Поняття «творчість» постійно ототожнювалося з поняттям «творча діяльність». Поняття «творчість» передбачає процес створення нового, неповторного, оригінального, значущого.

Творчість – це утворення суб'єктивного художнього образу, ідей та гіпотез, що поступово реалізуються у виконавській діяльності.

Поняття «творча діяльність» передбачає діяльність, результатом якої є новий оригінальний продукт, що має значення для конкретного виду діяльності та суспільну значущість [2].

Таке наукове розуміння творчості переконує нас в необхідності вважати її (творчість) швидше як правило, ніж виняток, тобто необхідною умовою життєдіяльності людини.

Найвищим ступенем людської активності є самостійна творча діяльність, яка зберігає незалежність думок, здатність до ризику викласти власну творчу позицію, невтомний дослідницький пошук, нестандартне мислення.

Виходячи з положення, розробленого Л. С. Виготським про ведучу роль навчання у розвитку учнів, педагоги займаються пошуком способів активного впливу на розвиток творчого потенціалу школяра. Зокрема,

визначають завдання пошукового, проблемного характеру, як найважливіших засобів формування системи знань, розвитку творчого мислення і уяви [1].

Тому, основним видом діяльності на заняттях з мистецьких дисциплін є пізнавальна діяльність, яка відбувається на основі практичних, розумових дій дитини, а також на почуттєвих образах.

У педагогіці пізнавальний акт визначається як мобілізація інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил дитини для досягнення конкретних цілей навчання і виховання.

Будь-який процес пізнання і пізнавальної діяльності неможливий без таких основних психологічних процесів і дій, як сприйняття, розуміння, осмислення, узагальнення, закріплення і застосування.

Сприйняття передбачає відображення у свідомості дитини окремих властивостей предметів і явищ.

Сприйняття повинно обов'язково переростати у розуміння, що здійснюється шляхом встановлення зв'язків між явищами і процесами.

Осмислення безпосередньо переростає у процес узагальнення знань, під час якого виділяються і об'єднуються загальні істотні риси предметів і явищ дійсності.

Важливим елементом процесу пізнання є закріплення, що проводиться через багаторазове відтворення того, що вивчається. Важливо здійснювати закріплення на новій основі, на нових вправах, на нових прикладах. Тому, під час засвоєння необхідно забезпечити можливість застосовувати здобуті знання, що сприяє більш вільному оволодінню ними, посилює мотивацію пізнавальної діяльності, робить знання міцнішими та більш життєвими.

Отже, пізнавальна діяльність – це узгоджена дія різних процесів і насамперед пізнавальних, здійснення яких можливе за наявності тільки позитивного емоційного стану. Пізнавальна діяльність пов'язана з пізнавальними інтересами, які виступають як мотивація активності процесом пізнання і пізнавальної діяльності зокрема.

Будь-яка діяльність характеризується її діяльним етапом, тобто активністю.

За тлумачним словником, активний означає енергійний, діяльний.

У педагогічній енциклопедії активність визначається як якість особистості, що проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності, в роботі, в навчанні, у різних видах мистецтва.

Однією із форм активності К. К. Платонов відокремлює пізнавальну активність. Це вид психічної активності, що з'являється у тварин у формі орієнтувального рефлексу, а в людини, крім того, у формах мимовільної уваги, цікавості, творчості [4].

Пізнавальна активність, як вища властивість особистості, характеризується спрямованістю і стійкістю пізнавальних інтересів, прагненням до самостійного і ефективного засвоєння інформації, оволодінням прийомами

і способами пізнавальної діяльності, критичністю і самокритичністю мислення, вольовими зусиллями для досягнення навчально-пізнавальної мети.

У вченнях з різними підходами до визначення суті пізнавальної активності є дуже багато спільного у виділенні ознак прояву пізнавальної активності як: потреба знань; прагнення зрозуміти явища, що вивчаються; наявність стійкого інтересу; готовність до активного пізнання; оволодіння прийомами пізнавальної розумової діяльності; вміння бачити проблему; зосередженість уваги; самостійність при виконанні навчальних завдань; вміння мобілізувати вольові зусилля на розв'язання пізнавальних завдань; якість знань, уміння переносити знання в інші умови; прояв творчості у пізнавальній діяльності.

Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження нами було зафіксовано декілька видів активності, притаманних учням:

1. Репродуктивно-наслідувальна активність, за допомогою якої досвід діяльності набувається через досвід іншого. Це найелементарніша форма прояву активності, проте в розвитку особистості школяра вона відіграє суттєву роль. У теорії Л. С. Виготського про «зону найближчого розвитку» встановлено, що оволодіння будь-якою складною формою розвитку спочатку здійснюється дитиною у співробітництві з дорослим (тобто на основі репродуктивно-наслідувальної активності), а потім уже самостійно [1].

2. Пошуково-виконавська активність є складнішим видом, оскільки тут має місце більша ступінь самостійності. На цьому рівні активності дитині необхідно прийняти завдання (поставлене дорослим) і самій відшукати засоби його виконання. Пошуки самостійних шляхів розв'язання завдання, аналіз можливих його варіантів відривають дитину від зразка, відкривають простір для розмірковування і про зміст, і про умови діяльності, і про рівень своїх власних можливостей.

3. Творча активність – це найвищий рівень, оскільки цей вид пізнавальної активності передбачає вміння дитини самостійно вирішувати нове пізнавальне завдання, поставити його перед собою та відшукати нові, нешаблонні, оригінальні способи його розв'язання. Зрозуміло, що даний вид активності можливо сформулювати лише у тих школярів, які відзначаються високим рівнем інтелектуального розвитку, яким притаманне прагнення до творчого пошуку в різних видах діяльності, зокрема і у пізнанні.

Отже, під пізнавальною активністю особистості потрібно розуміти таку її активність, яка характеризується прагненням її до відкриття нового, досі невідомого дитині. Тому пізнавальна активність є одним із стрижневих моментів пізнавальної діяльності. Пізнавальна діяльність тісно пов'язана з творчою діяльністю.

Навчально-творча діяльність також характеризується рівнем сформованості активної та самостійної особистості в узгодженні з поставленою метою.

В основу навчально-творчої діяльності покладено принцип синтезу підходів:

а) генетичного, що враховує потреби розвитку активного ставлення до діяльності;

б) функціонального, який забезпечує реалізацію сформованого ставлення, зафіксованого в образі кінцевого результату.

Навчально-творча діяльність розглядається як форма реалізації взаємодії між вчителем та учнем на основі положень формування колективної особистості, коли мета виступає як образ кінцевого результату.

Навчально-творча діяльність вимагає конструювання таких спільних дій вчителя та учня, які дозволяють учителю визначати індивідуальні особливості творчості учня, створити перепони для подолання стереотипів, що впливають на свідомість учня, і таким чином впливати на процес розвитку нових психічних якостей. Саме це допомагає позбутися у процесі навчання ремісницького копіювання. Вона є однією з активних форм, що передбачає оволодіння прийомами творчої діяльності, які скеровані на розвиток здатності особистості «стрибати» в невідоме, коректувати та прогнозувати емоційний зміст художнього образу. Навчально-творча діяльність є однією з форм вищої активності учнів.

Отже, ґрунтуючись на викладених теоретичних дослідженнях та власному педагогічному досвіді, ми дійшли висновку, що найвищим ступенем прояву пізнавально-творчої активності на уроках мистецтва є самотійна творча діяльність, яка зберігає незалежність думок, здатність до ризику викласти власну творчу позицію, до невтомного дослідницького пошуку, нестандартного мислення, передбачення та прогнозування. Вона повинна бути скерована на розвиток особистості, на виховання її творчих можливостей – вчити діяти творчо в будь-якій сфері людської діяльності.

На нашу думку, подальшої розробки потребує проблема формування пізнавально-творчої діяльності учнів у гуртковій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк / Л. С. Выготский. – 3-е издание. – М. : Просвещение, 1991. – 66 с.
2. Каган М. С. Морфология искусства: Ч. I, II, III / М. С. Каган. – Л. : Искусство, 1972. – 440 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
4. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учебное пособие для учеб. заведений профтехобразования / К. К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Учпедгиз., 1946. – 704 с.